

דרף שבועי

פרשת וישלח, תשפ"א, מספר 1396

יעקב, ישראל וירושלים – שינוי שמות יוסף פליישמן

שהיה לו קודם המילה, עובר ב'לא תעשה', כי הוא השם שהניח לו תרח.

השם "אברם" הוא שם אכדי ויש לו משמעות פוליתאיסטית, ולכן שם זה נעקר מאז ששינה ה' את שמו ל"אברהם".

אולם לא כך באשר לשינוי שמו של יעקב. השם הראשון "יעקב" ניתן לו עם לידתו, ונימוקו בציודו: "וַיִּדּוּ אַחֲזֵת בְּעֵקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב" (בר' כה:כו). הנימוק לשמו השני, ישראל, הוא: "כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אֲנָשִׁים וַתִּוְכַל" (בר' לב:כט).

תופעת שינוי שמותיהם של רמי מעלה נפוצה למדי בישראל המקראית ובתרבויות בנות התקופה. כך למשל נהג משה: "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁעַ בֶּן נּוֹן יְהוֹשֻׁעַ" (במ' יג:טז). גם מלכה של האמפריה המצרית נהג כך: "וַיִּמְלֶךְ מֶלֶךְ מִצְרַיִם אֶת אֱלִיָּקִים אָחִיו עַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם וַיִּסַּב אֶת שְׁמוֹ יְהוֹנָדָה" (דבה"ב לו:ד). הוא לא נתן לו שם מצרי תיאופורי, אלא שם יהודי מונותאיסטי. גם נבוכדנצר מלך בבל שינה את שמו המקורי של מתניה: "וַיִּמְלֶךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶת מִתְנִיָה דָדוֹ תַחְתָּיו וַיִּסַּב אֶת שְׁמוֹ צְדַקְיָהוּ" (מל"ב כד:ז). אף הוא נתן לו שם תיאופורי מונותאיסטי.

שר הסריסים של המלך נבוכדנצר, אשר שינה את שם דניאל ורעיו, נהג במקרה זה באופן שונה: "בַּשָּׁנָה שְׁלוֹשׁ לְמַלְכוּת יְהוֹנָדָה בָּא נְבוּכַדְנֶאצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל יְרוּשָׁלַם וְגו' (דנ' א:א), וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְאַשְׁפַּנְזֵי רַב סְרִיסָיו לְהֵבִיא מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִזְרַע הַמְּלוּכָה וּמִן הַפְּרִתָּמִים וְגו' (שם:ג). וַיְהִי בָהֶם מִבְּנֵי יְהוּדָה דְּנִיָּאל חֲנַנְיָה מִישָׁאֵל וְעִזְרָיָה. וַיִּשְׂם לָהֶם שֵׁר הַסְּרִיסִים שְׁמוֹת וַיִּשְׂם לְדְנִיָּאל בְּלִטְשַׁאצַּר וְלְחֲנַנְיָה שְׁדַרְךָ וְלְמִישָׁאֵל מִישָׁךְ וְלְעִזְרָיָה עֶבֶד נְגוּ" (שם:ו-ז). לא את שמות כל הנערים שינה שר הסריסים, אלא את שמות ארבעה אלה בלבד, שהכתוב מדגיש כי היו מבני יהודה. לדברי המלבי"ם (על אתר): "כי רק את אלה שנכנסו בעבודת המלך לגדולה, היה הדרך לשנות שמם, כמו ששינה נבוכדנצר שם צדקיהו".

תופעה זו של שינוי שמותיהם של אישים בסיטואציות קריטיות בחייהם זכתה להסברים ולהצעות שונות ומגוונות. נסתפק כאן בהסבר

בפרשתנו מסופר על כך שיעקב ומשפחתו נמצאים בדרכם אל ארץ כנען אחרי הפרידה מלבן ומשפחתו. ליעקב נודע כי אחיו עשו בא לקראתו ועמו ארבע מאות לוחמים. יעקב חושש מאוד מעשו, ולכן הוא מנסה לפייס אותו בדרכים שונות. לפני המפגש קם יעקב בלילה, העביר את כל משפחתו ורכושו במעבר יבוק, ולאחר מכן חזר שוב לעבר הנהר על מנת להעביר דברים נוספים.

עתה מסופר על מאבק בינו לבין מלאך, ובסימו של המאבק המלאך אומר ליעקב: "לֹא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל" (בר' לב:כט). בתיאור המשך האירוע ה' אומר: "שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יְהִי שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל" (לה:י).

בעבר שינה הקב"ה גם את שמו של אברהם, וגם שם נאמר: "וְלֹא יִקְרָא עוֹד אֶת שְׁמֶךָ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם כִּי אַב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְתִּיד" (בר', יז:ה). אולם יש שוני מהותי בין שתי הפעולות הללו של שינוי השמות, ויש לכך גם ביטוי הלכתי.

תני בר קפרא, כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, שנאמר: "והיה שמך אברהם". רבי אליעזר אומר: עובר בלאו, שנאמר: "ולא יקרא עוד [את] שמך אברם". הקורא ליעקב יעקב ה"נ? (האם גם מי שאינו קורא ליעקב ישראל עובר על לא תעשה?) שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב (בר' מו:ב): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב" (ברכות יג ע"א. הגמרא משיבה בשלילה, שכן ה' קרא ליעקב "יעקב" גם אחרי שקיבל את השם ישראל).

השם "אברם" חדל להיות שם לגיטימי. אברבנאל מסביר על אתר:

לפי שינוי שם אברם בא אליו עם הברית כדרך כל הבא להתגייר, שישינה שמו ממה שהיה. ולכן הקורא שמו 'אברם', שהוא שם

* פרופ' יוסף פליישמן הוא פרופסור אמריטוס במחלקה לתנ"ך, בר-אילן.

בהווה, ובעיקר מצבם הביטחוני הקשה של שבי ציון (פסוקים ו-ט) ותחושת העזובה והבדידות של יושביה (פסוקים ג-ה, יא-יב). נבואה זו כוללת בפסוק ב את ההבטחה הבאה: "וְרָאוּ גוֹיִם צְדָקָה וְכָל מַלְכִים כְּבוֹדָהּ, וְקָרָא לָהּ שֵׁם חֲדָשׁ אֲשֶׁר פִּי ה' יִקְבְּנוּ".

הנחת היסוד של הנביא היא, שהשומע יודע היטב מה משמעותו של "שם" בכלל ושם חדש בפרט. אולם מה מובנה של ההבטחה? האם הכוונה ששמה של ירושלים ייגזז, ובמקומו יינתן לעיר שם חדש שיציין את מהותה החדשה? הדעה המקובלת בקרב פרשנים היא, שאין כאן הבטחה שהשם "ציון" או "ירושלים" יוחלף בשם אחר, אלא ששמות הגנאי שדבקו בעיר מאז חורבנה עד כה, כגון "עזובה", יוחלפו באחרים: "לֹא יֵאמָר לָהּ עוֹד עֲזוּבָה וְלֹאֲרָצָה לֹא יֵאמָר עוֹד שְׁמָמָה, כִּי לָהּ יִקְרָא חֲפָצִי בָהּ וְלֹאֲרָצָה בְּעוֹלָהּ, כִּי חֲפָץ ה' בָּהּ וְאֲרָצָה תִּבְעַל" (יש' סב:ד).

סביר להניח שלפסוק "וְקָרָא לָהּ שֵׁם חֲדָשׁ אֲשֶׁר פִּי ה' יִקְבְּנוּ" יש זיקה לשינוי שמו של יעקב: "לֹא יֵעָקֵב יֵאמָר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל", ובעיקר לדברי ה': "שְׁמֶךָ יֵעָקֵב לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יֵעָקֵב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ אֶת יִשְׂרָאֵל". לירושלים בהווה יש שם נוסף "עזובה", המבטא כניעה, השפלה, כיבוש וריחוק. השם החדש העתידי משקף מהות חדשה של כבוד ויקר, כי פי ה' יקבנו. ייתכן שפסוקים נוספים בישיעיהו ס"ב רומזים לשינוי שמו של יעקב לא רק בצלילם, אלא גם בניסוחם: "לֹא יֵאמָר לָהּ עוֹד עֲזוּבָה וְלֹאֲרָצָה לֹא יֵאמָר עוֹד שְׁמָמָה כִּי לָהּ יִקְרָא חֲפָצִי בָהּ וְלֹאֲרָצָה בְּעוֹלָהּ כִּי חֲפָץ ה' בָּהּ וְאֲרָצָה תִּבְעַל". המבנה של פסוק זה מזכיר את השינוי הראשון של השם "יעקב": "לֹא יֵעָקֵב יֵאמָר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שְׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אֲנָשִׁים וְתוֹכַל" (בר' לב:כט). ישעיהו הפך את המאבק הגלום במילים "כי שרית", לחיבוק של אהבה – "כי חפץ ה' בך".¹

יש הבדל מהותי ביותר בין השמות "יעקב" (שיש בו היבטים שליליים מהותיים) לבין השם "ישראל". כך גם בשמה החדש של ירושלים (חפצי בה). בעברה הייתה עיר יבוסית ומלכי צדק הכנעני כיהן בה לאל עליון. לעומת זאת, שמה החדש לא יכלול היבטים שליליים כל עיקר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
 עורכת לשון: רחל הכהן שיף

העיקרי לתופעה זו, כפי שמובא בפירוש המיוחס לרש"י (דבה"ב לו:ד):

כך דרך המלכים והשרים שמכנים למשרתיהם שם שהם רוצים, דוגמא: "וַיִּקְרָא פְרָעָה שֵׁם יוֹסֵף צְפֹנָת פְּעֻנָח" (בר' מא:מה); "וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁיעַ בֶּן נוֹן יְהוֹשֻׁעַ" (במ' יג:טז),... והכל להודיע שהוא מושל בו לכנות לו שם כרצונו.

יתרה מזו, שמו של אדם משקף את מהותו, מעיד עליו, ונושא בקרבו גם את הקשר של האדם למי שהוא קרוי בשמו. דעה זו מקובלת על ידי רבים.

המלאך אומר ליעקב: "לֹא יֵעָקֵב יֵאמָר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל", וגם ה' אומר לו: "שְׁמֶךָ יֵעָקֵב לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יֵעָקֵב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל". מהניסוח משתמע לכאורה שהשם "יעקב" בטל, ובמקומו יבוא השם "ישראל" בלבד. אך מכתובים אחרים, המתארים אירועים שונים שהתרחשו אחרי שתי ההבטחות הללו, עולה שהשם "יעקב" לא נגזז. כך למשל, כפי שראינו לעיל: "וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל... וַיֵּאמֶר יֵעָקֵב יֵעָקֵב" (בר' מו:ב). השם שנתן יצחק לבנו לא בטל, אלא שעתה ניתן לו שם נוסף, ומעלתו שונה: "לֹא שִׁייעָקֵב יֵעָקֵב מִמְקוֹמוֹ, אֲלֵא יִשְׂרָאֵל עֵיקֶר, וַיֵּעָקֵב טַפַּל לֹר" (ברכות יג ע"א).

במדרש בראשית רבה (עח, ג) יש דעה הפוכה: "יעקב עיקר וישראל מוסיף עליו". בדרך זו הלכו גם פרשנים שונים. למשל, אבן-עזרא בפירושו לבר' לה:י: "לֹא יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יֵעָקֵב לְבָדוֹ, כִּי גַם יִשְׂרָאֵל". הלשון: "לֹא יֵעָקֵב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל" מתפרשת כלשון קצרה; לא (רק) יעקב, אלא (גם) ישראל. אברבנאל (על אתר) מוסיף על כך ואומר:

ולא כן יעקב, שלא קנה שם ישראל מאותו צד ובחינה, אבל יעקב הוא שמו, שהניח לו אביו יצחק בצדקותו ושם ישראל קרא לו המלאך מפני שררתו. ולכן ראוי שלא יעקב שם יעקב ממקומו, אלא שיהיה שם יעקב טפל כפי מעלת יצחק שהניחו, ושם ישראל עיקר כפי מעלת המלאך שהניחו.

ליעקב אפוא שני שמות, ושניהם כשרים מיסודם. הם ניתנו לו משתי סמכויות גבוהות, השונות במעלותיהן: "יעקב" מיצחק הצדיק, ו"ישראל" מהמלאך. היחס ביניהם ברור; המלאך בעל מעלה גבוהה יותר ממעלתו של יצחק, ומכיוון שכך שני שמות נשארים, אלא שהשם "יעקב" הוא ראשון והוא עיקר.

אנו מבקשים להציע, שפרשת שינוי השם "יעקב" נרמזת בנבואת הנחמה שבישיעיהו ס"ב (הכלולה בהפטרה לפרשת "ניצבים"). נבואה זו מתארת את ירושלים בעתיד, לעומת מצבה הקשה

1 תודתי לפרופסור יוני גרוסמן על הערותיו.